

Др Александар Р. Костић
Историјски институт Београд

СРБИ У БАНАТУ ТОКОМ 15. И 16. ВЕКА: ИСТОРИОГРАФСКИ РЕЗУЛТАТИ И МОГУЋНОСТИ ЗА БУДУЋА ИСТРАЖИВАЊА

Сажетак: Рад се бави миграцијама српског становништва на подручје данашњег Баната од краја 14. до друге половине 16. века. Ове сеобе примарно су узроковане турским освајањима, прво српских земаља, а затим и угарских крајева северно од Дунава. У првом периоду, који је започео након Косовске битке (1389) и трајао до пропasti српске државе (1459), српске сеобе на територију јужне Угарске биле су махом спонтане, а пребези су тражили уточиште од турских напада и пустошења. Други период, од шездесетих година 15. века до средине 16. века, карактеришу плански напори угарских власти да превођењем српског становништва на своју територију надоместе велике демографске губитке изазване турским разарањима на подручју јужне Угарске. Последњу фазу, која је започела после османског освајања Баната 1552. године, обележила су, с једне стране, настојања османских власти да поново насеље новозапоседнуте крајеве, али такође и спонтани преласци становништва из Смедеревског и других санџака са простора Србије на банатска подручја услед повољнијих животних услова у Панонској низији. У раду је указано и на неке, у српској историографији до сада непознате податке о Србима на простору Баната у наведеном раздобљу.

Кључне речи: Сеобе, Банат, Хабзбуршка монахија, Угарска, српске миграције, племство, Дунав, Мориш.

Истраживања српских сеоба, српског племства и становништва на подручју данашњег Баната у 15. и 16. веку имају дугу историју. Овом приликом оставићемо по страни радове српских историчара са подручја Хабзбуршке монахије из 18. и прве половине 19. века, који су природно били заинтересовани за ова питања,¹ и фокусираћемо се на представнике критичке историографије и њихов научни допринос, од радова Илариона Руварца² до наших дана. У том, сада већ не тако кратком низу историчара, поменућемо прво Константина Јиречека који се српским сеобама у Угарску у позном средњем веку бавио у својој *Историји Срба*.³ Иларион Зеремски се такође бавио прошлошћу Срба у Банату у позном средњем веку.⁴ Највећи допринос свакако је дао Алекса Ивић двема својим монографијама: *Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем* из 1914. године знатно је проширена и допуњена новом архивском грађом и након петнаест

¹ Ђ. Бранковић, *Хронике славеносрпске*, прир. А. Кречмер, Београд 2011; П. Јулинац, *Краткоје введение в историју происходења Славено-сербскаго народа (1765)*, фототипско издање, Београд 1981, 117–132 [145–160]; Ј. Рајић, *Исторія разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгаръ, Хорватовъ, и Сербовъ*, Будим 1823, III, 267–382, IV, 1–28; А. Стојачковић, *Черте живота народа србскогъ у унгарскимъ областима: одъ времена, кадъ су Мађари у ове дошли, па до славногъ доба воскресенія Войводовине Сербіс, или одъ године 895–1848*, Беч 1849, 7–20.

² И. Руварац, *Прилози за повест српскога народа у земљи угарској*, Зборник Илариона Руварца. Одабрани историјски радови, I, ур. Н. Радојчић, Београд 1934, 417–445.

³ К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 406–420; II, 355–357, 420–421.

⁴ И. Зеремски, *Српска властела Јакшићи у Угарској*, Календар Матице српске за годину 1908, Нови Сад 1907, 58–63; исти, *Српски манастири у Банату, њихов постанак, прошлост и одношај према Румунима*, Сремски Карловци 1907. За историју српских миграција у позном средњем веку значајан је и његов рад *Српска колонија у Ердељу у XV–XVI веку*, Сремски Карловци 1911.

година објављена под насловом *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања Потиско-поморишке границе*.⁵ Јован Радонић је овај период историје Срба у јужној Угарској, укључујући и Банат, укратко обрадио у својој *Histoire des Serbes de Hongrie*, штампаној у Паризу 1919, а неколико година касније објавио је збирку докумената која се односи на Јакшиће и њихове поседе у Поморишју и Трансильванији.⁶ Душан Поповић се у свом приказу живота Срба у Угарској у позном средњем веку и под турском влашћу у колективној монографији *Војводина I. Од најстаријих времена до Велике сеобе* највећим делом ослањао на Ивићеве резултате. За историју Срба на подручју Баната, њихових сеоба и насеља значајна је Поповићева књига *Срби у Банату до краја 18. века. Историја насеља и становништва*.⁷ Веома велики допринос српској медиевистици, укључујући и сеобе српског народа у Угарску у позном средњем веку, дао је Сима Ђирковић. Међу више његових радова који се односе на прошлост Срба у Банату овде ћемо поменути само синтезу преточену у неколико поглавља у другом тому *Историје српског народа*,⁸ те расправе *Прилоци за историју Ковина у средњем веку, Сеобе српског народа у Краљевину Угарску у 14. и 15. веку* у Зборнику радова посвећеном тристагодишњици велике сеобе Срба, *Устанак банатских Срба и Кнегжевачко Потисје у средњем веку* у Историји Новог Кнегжевца и околине.⁹ У контексту наше теме незаобилазан је рад Душанке Динић-Кнегжевић, *Словенски живаљ у урбаним насељима средњевековне јужне Угарске*.¹⁰ Момчило Спремић је радом *Породица Јакшић* у Банату дао заокружен приказ историје ове великашке породице,¹¹ а појединим њеним члановима бавила се и Снежана Божанић.¹² Покрет Јована Ненада темељно је проучавао Борис Стојковски, делом и на основу до сада некоришћених извора. Стојковски је о овој теми, која се у значајној мери односи и на Банат, објавио више

⁵ А. Ивић, *Историја Срба у Угарској од пада Смедерева до сеобе под Чарнојевићем*, Загреб 1914; исти, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе* (1703), Нови Сад 1929.

⁶ Y. Radonitch, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris 1919; исти, *Прилози за историју браће Јакшића*, Споменик СКА 59 (1923) 62–75.

⁷ Д. Поповић, *Војводина у турско доба*, у: *Војводина I. Од најстаријих времена до Велике сеобе*, Нови Сад 1939, 145–300; исти, *Срби у Банату до краја XVIII века. Историја насеља и становништва*, Београд 1955; исти, *Срби у Војводини I. Од најстаријих времена до Карловачког мира 1699*, Београд 1957.

⁸ С. Ђирковић, *Српска властела у борби за обнову Деспотовине, Српски живаљ на новим огњиштима, Последњи Бранковићи, Срби у одбрани угарских граница, Последњи деспоти*, у: *Историја српског народа*, II, ур. Ј. Калић, Београд 1982, 373–389, 431–490.

⁹ С. Ђирковић, *Прилоци за историју Ковина у средњем веку*, Зборник за историју Матице српске (даље: ЗМСИ) 1 (1970) 83–86; исти, *Сеобе српског народа у Краљевину Угарску у XIV и XV веку*, у: *Сеобе српског народа од XIV до XX века*, Зборник радова посвећен тристагодишњици велике сеобе Срба, Београд 1990, 37–46; исти, *Устанак банатских Срба*, Рад Музеја Војводине 37–38 (1995–1996) 239–245; исти, *Кнегжевачко Потисје у средњем веку*, у: *Историја Новог Кнегжевца и околине*, Нови Кнегжевец 2003, 109–133. За друге радове о историји Срба у Угарској уп. *Библиографија академика Симе Ђирковића*, прир. С. Мереник, Н. Исаиловић, В. Ђокић, Београд 2011.

¹⁰ Д. Динић-Кнегжевић, *Словенски живаљ у урбаним насељима средњевековне јужне Угарске*, ЗМСИ 37 (1988) 7–42.

¹¹ М. Спремић, *Породица Јакшић у Банату*, у: *Банат кроз векове: слојеви културе Баната*, ур. М. Матицки – В. Јовић, Београд 2010, 33–63.

¹² С. Божанић, *О деспотици Јелени, кћерки Стефана Јакшића, у српској историји, култури и традицији*, у: *Шести интердисциплинарни симпозијум Сусрет култура*, Зборник радова, књ. II, Нови Сад 2013, 899–908; Snežana Božanić, Milica Kisić-Božić, *O prvoj generaciji Jakšića na tlu južne Ugarske – Stefanu i Dmitru u delu „Rerum Ungaricarum Decades“*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду XLI/2 (2016) 119–132.

радова, а недавно и обимну монографију.¹³ Поред других аутора средње и млађе генерације, историјом Срба и српских миграција на просторима Баната у позном средњем веку бавио се и аутор ових редова.¹⁴ На крају, треба поменути и двојицу историчара са подручја Баната - Золтана Чемереа, који се у својој књизи *Srednjovekovni manastiri Banata i Pomorišja* дотакао и српских сеоба и манастира у овој области,¹⁵ те Александра Иванова и његову још увек необјављену докторску дисертацију *Банат у време краља Матије Корвина*, одбрањену 2017. године на Филозофском факултету у Београду.¹⁶ Прошлошћу Срба у румунском Банату бавио се Љубивоје Церовић.¹⁷ Од историчара из Румуније који се баве и историјом Срба у Банату у позном средњем и раном новом веку треба на првом месту поменути Адријана Мађину (Adrian Magina), који је објавио неколико радова на ову тему, али и публиковао до сада необјављену и делом непознату изворну грађу.¹⁸ Монографију о српским племићким породицама из Баната објавио је Саша Јашин.¹⁹

Проучавање периода турске власти на подручју јужне Угарске, укључујући и Банат, на основу османских извора започело је озбиљније тек после Другог светског рата. Издијемо поглавља Бранислава Ђурђева и Арпада Лебла у другом тому *Историја народа Југославије*,²⁰ као и бројне радове Олге Зиројевић, који су 2008.

¹³ Б. Стојковски, *Цар Јован Ненад: живот, дело и наслеђе Црног Човека*, Будимпешта 2018; ту су наведени и ранији радови овог аутора о покрету Јована Ненада.

¹⁴ А. Костић, *Банат у средњем веку*, у: *Банат кроз векове*, 65–90; исти, *Из историје средњовековних насеља Југозападног Баната (15. век – прва половина 16. века)*, ЗМСИ 73 (2006) 27–55; исти, *Прилог биографији великог војводе Михаила Анђеловића*, Зборник радова Византолошког института 52 (2015) 359–379; idem, “Which Realm Will You Opt for?” – the Serbian Nobility between the Ottomans and the Hungarians in the 15th Century, in: State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule, ed. S. Rudić and S. Aslantaş, Belgrade 2017, 129–163; idem, *Familiares of the Serbian despots in and from the territory of Banat (1411–1458)*, in: Politics and Society in the Central and South-Eastern Europe (13th–16th centuries), ed. Z. Iusztin, Cluj-Napoca 2019, 93–109; исти, *Између брега и рима: Ер(д)шомљо – Вршац у средњем веку*, Београд 2019.

¹⁵ Z. Čemere, *Srednjovekovni manastiri Banata i Pomorišja*, Kikinda 2008, 106–108, 113–114, 153–154.

¹⁶ Овде такође треба поменути и радове А Иванова, *Ратовање војводе Милоша Белмужевића у Шлезији*, ЗМСИ 94 (2016) 21–27; исти, *Убиство Дмитра Јакшића у Смедереву*, ЗМСИ 99 (2019) 7–19.

¹⁷ Љ. Церовић, *Срби у Румунији од раног средњег века до данашњег времена*, Нови Сад 1997; исти, *Дубоки корени српства и православља у Банату*, Рад Музеја Војводине 37–38 (1995–1996) 247–254; исти, *Банатска Црна Гора између мита и стварности*, Темишварски зборник 2 (2000) 21–49; исти, *Лина на Моришу*, на истом месту, 51–61.

¹⁸ A. Magina, *Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmužević*, Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie – istorie 18 (2010) 135–142; idem, *Le long voyage vers la terre promise. Les migrations serbes en Banat (XVe–XVIe siècles)*, in: Between Worlds: The Age of the Jagiellonians, ed. F. Ardelean, C. Nicholson, J. Preiser-Kapeller, Eastern and Central European Studies II/2, Frankfurt am Main 2013, 129–140; idem, *Border and Periphery. The Southern Frontier of the Medieval Kingdom of Hungary Between Belgrade and Severin (14th–16th Centuries)*, Иницијал. Часопис за средњовековне студије 4 (2016) 141–163; idem, *Peter Petrović and Protestantism. Aspects Concerning the Patronage of the Reformation during Its Early Period*, Иницијал 3 (2015) 139–159; idem, *Acta Jakšićiana. Documents Regarding the Jakšić of Nădlac Family in Romanian Archives*, Иницијал 6 (2018) 159–188; idem, *Acta et Documenta partes Regni Hungariae inferiores concernentia 1500–1552. Acte și Documente privitoare la părțile de jos ale Regatului Ungar 1500–1552*, Cluj-Napoca 2020.

¹⁹ S. Iașin, *Familii nobiliare sârbești din Banat în secolele al XV-lea și al XVI-lea*, Cluj-Napoca 2015.

²⁰ *Историја народа Југославије*, Београд 1960, 168–195, 470–472, 496–508.

године обједињени у оквиру двотомног зборника ове ауторке *Turci i Podunavlju*.²¹ За црквену историју Срба у Банату у овом периоду веома значајна је и монографија Олге Зиројевић *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*.²² На самом крају прошлог века објављена је монографија Ненада Лемајића *Srpski narodni pravaci, glavari i starešine posle propasti srednjovekovnih država*, која је 2006. прештампана, заједно са Лемајићевом студијом о породици Бакић и чланком о породици Белмужевић у књизи *Српска елита на прелому епоха*.²³ Срђан Катић је дао значајан допринос проучавању живота Срба у северном Банату у 16. веку на основу необјављене османске грађе у раду *Кнегевачко Потисје под турском влашћу*, којим је обогатио и наша сазнања о Банатском устанку из 1594. године, такође на основу извора османског порекла.²⁴ За нашу тему значајан је и рад Арпада Паче, *Срби и Мађари у Чанадском санџаку у другој половини 16. века* писан на основу података које пружа пописни дефтер Чанадског санџака из 1570. године.²⁵

Сеобе српског становништва на подручје данашњег Баната од краја 14. до друге половине 16. века узроковане су турским освајањима, прво српских земаља, а затим и угарских крајева северно од Дунава. Током та два века могу се издвојити три основне фазе српских миграција на територију Баната. У првом периоду, који је започео након Косовске битке (1389) и трајао до пропасти српске државе седам деценија касније, српске сеобе на територију јужне Угарске биле су махом спонтане. Пребези су прелазили Дунав тражећи уточиште од турских напада, пустошења, робљења и глади изазване ратним разарањима. Други период, од шездесетих година 15. века до средине 16. века, карактеришу плански напори угарских власти да превођењем српског становништва на своју територију ублаже и надоместе велике демографске губитке изазване турским упадима и разарањима на подручју јужне Угарске. Врхунац таквих настојања су масовне и великим делом принудне сеобе спровођене током угарских војних похода у северну Србију у другој половини 15. и почетком 16. столећа. Последњу фазу, која је започела после османског освајања Баната 1552. године, обележила су, с једне стране, настојања османских власти да поново наслеље новозапоседнуте крајеве, али такође и спонтани преласци становништва из Сmederevског и других санџака са простора Србије на банатска подручја услед повољнијих животних услова у Панонској низији.

Поменуте етапе српских миграција на територију јужне Угарске, укључујући и Банат, различито су осветљене историјским изворима. Најмање их има за прву фазу српских сеоба, започету у последњој деценији 14. столећа. Ипак, и ти малобројни и крајње фрагментарни извори омогућавају да се уочи и у основним цртама прати процес који је тада започео и који ће пресудно утицати на будућност Баната. На пример, већ у јануару 1400. године у Темишвару је одржан састанак тамишских жупана Николе Чакија и Николе Марцалија са тамошњим племством због проблема који су изазивали пристигли Словени и Власи (*Sclavi et Olachi*), који су се

²¹ О. Zirojević, *Turci i Podunavlju*, I-II, Pančevo 2008; ista, *Panonska urbana kultura*, Beograd 2015.

²² О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984.

²³ N. Lemajić, *Srpski narodni pravaci, glavari i starešine posle propasti srednjovekovnih država*, Novi Sad 1999; исти, *Српска елита на прелому епоха*, Сремска Митровица – Источно Сарајево 2006; исти, *Српско становништво Баната и Поморија у XV и XVI веку (и њихови прваци и старешине)*, у: Средњевековна насеља на тлу Војводине, историјски догађаји и процеси, ур. Б. Харди, Сремска Митровица 2013, 7–27.

²⁴ С. Катић, *Кнегевачко Потисје под турском влашћу*, у: Историја Новог Кнегевца и околине, ур. В. Крстић, Нови Кнегевац 2003, 135–209.

²⁵ А. Пача, *Срби и Мађари у Чанадском санџаку у другој половини 16. века*, у: Српско-мађарски односи кроз историју, Зборник радова, ур. З. Ђере, Нови Сад 2007, 87–103.

бежећи од Турака насељавали на простору Тамишке жупаније.²⁶ Истовремено, на подручју Баната почели су да упадају османски акинцијски одреди, који су остављали пустош и одводили робље.²⁷ Да би ослабио притисак Османлија на јужне границе Угарске, краљ Жигмунд је 1403/1404. склопио савез са деспотом Стефаном Лазаревићем, а свом новом српском вазалу је од 1411. године почeo да дарује бројне поседе широм краљевине, између остalog у Торонталској жупанији тврђаву Бечеј са варошima Бечеј, Бечкерек, Арача и Башаид. Извесно је већ тада деспот био именован за жупана ове жупаније.²⁸ Деспот Стефан је највероватније у исто време добио и Ердшомљо, то јест Вршац у Крашовској жупанији са припадајућим властелинством.²⁹ Ове поседе је после смрти деспота Стефана наследио његов сестрић и наследник деспот Ђурађ Бранковић. Поред деспота, властелинства у јужном Банату добијали су неки од најистакнутијих српских велможа, као што су велики челик Радич и протовестијар Богдан, затим извесни великаши Владислав, чији поседи су касније прешли у руке деспотовог војводе Михаила.³⁰ У историографији је прихваћен став да су деспоти и други српски великаши који су држали поседе у Угарској доводили на њих своје људе: службеници су често били Срби, а сељаци из Србије прелазили су на ова властелинства. Ипак, колико се из сачуване изворне грађе може закључити, Срби као службеници деспота који су вршили јавне и управне функције на њиховим поседима у Угарској јављају се тек од другог дела владавине деспота Ђурђа, односно од краја четврте деценије 15. века. Познати су нам само по имени подкупани Торонталске жупаније Брајан, Десимир, Југа и Новак (сви између 1447–1450), као и неки други дужносници, попут заповедника тврђаве Вилагошвар у Поморију (војвода Степан 1441, десетак година касније кастелан Влатко и његов заменик Брајислав).³¹ У то време групе Срба су већ биле насељене на подручју Вилагоша (садашња Ширија), који је свог првог српског

²⁶ I. Petrovics, *Foreign Ethnic Groups in the Towns of Southern Hungary*, in: Segregation-Integration-Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe, eds. D. Keene, B. Nagy, K. Szende, Historical Urban Studies Series, Aldershot 2009, 84–85; A. Крстић, *Између брега и рима*, 93; E. Szaszko, *From Bestowal to Betrayal. The Military and Political Roles of Nicolas Csáki and Nicolas Marcali between 1399 and 1401*, in: Politics and society in Central and South-East Europe: life under the shadow of the Ottoman Empire's expansion (15th-16th centuries), ed. Z. Kopéczny, Cluj-Napoca 2021, 71–72.

²⁷ Б. Стојковски, *Српско-угарске везе 1389–1402*, у: Кнегиња Милица – Монахиња Јевгенија и њено доба, Трстеник – Београд 2014, 39–51; В. Алексић, *Шумадија на српско-турском-угарском тромеђи*, у: Шумадија у XV веку, Колективна монографија, ур. С. Мишић – М. Копривица, Београд 2018, 33–38; T. Pálósfalvi, *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*, Leiden – Boston 2018, 51–55; A. Крстић, *Између брега и рима*, 80–82.

²⁸ Историја српског народа, II, 74, 85–87, 322–323 (Ј. Калић, С. Ђирковић); A. Крстић, *Српски деспоти и властела у државној структури Угарске (1404–1459)*, у: На граници хришћанске Европе: поглавља из хиљадугодишњег мађарско-српског суживота, тематски зборник, ур. А. Хорњак, Нови Сад 2020, 20–22; idem, *Familiares of the Serbian despots*, 94–95.

²⁹ A. Крстић, *Између брега и рима*, 89–92.

³⁰ A. Крстић, *Прилог биографији великог војводе Михаила Анђеловића*, 367–369; idem, “Which Realm Will You Opt for?”, 135–136.

³¹ T. Ortvay – F. Pesty, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez I: 1183–1430*, Poszony 1896, 531–532, с погрешном годином (1417. уместо 1447); F. Pesty, A. Magina, L. Magina, *Diplome privind istoria comitatului Timiș și a orașului Timișoara. Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez, II (1430–1470)*, Cluj-Napoca 2014, 112–117, 222–223; A. Magina, *Căteva documente privind comitatul Torontal în prima jumătate a secolului al XV-lea*, Banatica 22 (2012), 75–76; L. Thallóczy – A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevélétára 1198–1526*, Magyarország melléktartományainak oklevélétára II, Budapest 1907, 172–174; A. Krstić, *Familiares of the Serbian despots*, 106–108; idem, “Which Realm Will You Opt for?”, 133–135.

заповедника добио још крајем 14. или на самом почетку 15. века. Наиме, у то време Вилагошвар се налазио у рукама Дмитра Краљевића, сина краља Вукашина, који је након преласка у Угарску заједно са братом Андријашем 1394. године добио на управу ову краљевску тврђаву и положај жупана Зарандске жупаније.³²

Слободно кретање преко подунавско-посавске границе и редовне трговинске везе олакшавали су упознавање угарских крајева и поспешивали померања српског становништва, које је бежало од Турака. У првој половини 15. века у документима се први пут јавља читав низ насеља на подручју Крашовске жупаније која носе словенска имена, већином у поседу угарских племића.³³ Према сведочењу босанских фрањевца из 1421. године, у јужном пограничном подручју Угарске било је много православних који су живели међу католицима, и њихов број се стално повећавао, јер су бежали од турске опасности.³⁴ Да су око подунавских тврђава Торњишта (код Панчева), Ковина и Х(а)рама (данашња Банатска Паланка) Срби били концентрисани у великим броју током прве половине 15. века показују случајеви из времена првог пада српске државе под турску власт 1439. године. Тада је мноштво избеглица прешло из Србије у Угарску, а они који су се раније сместили у Подунављу, пред разарајућим налетима Османлија покренули су се даље на север. Тако су Ковинци на Чепелском острву на Дунаву низводно од Будима основали ново насеље, Горњи или Српски Ковин.³⁵ Српске избеглице из крајева око Храма и Торњишта срећу се тих година у месту Алтар у Чонградској жупанији, на поседима опатије Гарамсентбенедек. У питању су изгледа исти људи који су ступили у војну службу угарског краља (или од ранији били у њој), те их једна повеља из 1442. године бележи као „краљевске Рашане“ на чијем челу су се налазили војвода Јаков и „капетани или судије“ Ђорђе, Павле и Радослав.³⁶ По свему судећи, међу властелу пристиглу из Србије на територију Баната током прве половине 15. века треба убројити и браћу Ђорђа и Вукашина од Каравеша са презименом или надимком Арбанас. Ђорђе Арбанас се 1441. и 1442. године налазио на високом положају жупана Тамишке жупаније, када се ослањао на брата Вукашина у обављању неких административних и судских дужности.³⁷

³² С. Ђирковић, *Поклад краља Вукашина*, Зборник филозофског факултета у Београду 14/1 (1979) 156–161; P. Rókay, *A szerbek betelepülése Magyarországra a XV században*, A szerbek Magyarországon, Szeged 1991, 54; А. Фостиков, *О Дмитру Краљевићу*, Историјски часопис 49 (2002) 47–65; А. Крстић, “Which Realm Will You Opt for?”, 131–132.

³³ F. Pesty, *Krassó vármegye története*, III, Budapest 1882, 317–318, 321; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapest 1894, 112; А. Крстић, *Између брега и рута*, 94.

³⁴ E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestris ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrebiae 1892, 114–115; А. Крстић, *Банат у средњем веку*, 77–78.

³⁵ Г. Витковић, *Прошлост, установа и споменици угарских краљевских шајкаша*, Гласник Српског ученог друштва 67 (1887) 13–14; Ráckevei okmánytár. Oklevelek és iratok (15–17. század), ed. A. Miskei, Ráckeve 2015, 29–31; М. Кисић – Д. Васин, *Повеље краља Владислава о пресељавању Срба из Доњег Ковина на Чепел*, у: *Сеобе од антике до данас* I, Нови Сад 2020, 35–44; *Историја српског народа*, II, 246–249, 320 (М. Спремић, С. Ђирковић); Д. Динић-Кнежевић, *Словенски живаљ*, 28; С. Ђирковић, *Сеобе српског народа у Краљевину Угарску*, 42.

³⁶ I. Gyárfás, *A jász-kúnok története III (1301–1542)*, Szolnok 1883, Oklevéltař, 613–614, no 136; Gy. Benedek – M. Zádorné Zsoldos, *Jász-Nagykun-Szolnok megyei oklevelek 1075–1526*, Szolnok 1998, 267–268; С. Ђирковић, “Rasciani regales” Владислава I Јагелонца, ЗМСИ 1 (1970) 79–82; исти, *Сеобе српског народа у Краљевину Угарску*, 42; А. Крстић, *Из историје средњовековних насеља ЈЗ Баната*, 39–44.

³⁷ P. Engel, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, Budapest 1996, I, 205; II, 178; I. Petrovics, *John Hunyadi, Defender of the Southern Borders of the Medieval Kingdom of Hungary*, Banatica 20–2 (2010) 71; А. Крстић, “Which Realm Will You Opt for?”, 132–133.

По паду српске државе под османску власт 1458/1459. године, учествали су упади акинција из Смедеревског и Видинског санџака на области јужне Угарске. Њихови продори повремено су досезали до Темишвара и Великог Варадина. Они су са собом носили велика разарања и изазивали миграције и депопулацију.³⁸ Погранични крајеви уз Саву и Дунав постали су ретко насељени, а сам краљ Матија Корвин жалио се почетком 1462. године да су Турци из Угарске за претходне три године одвели најмање 200.000 становника.³⁹ Ратна стратегија обе сучељене државе укључивала је и планску депопулацију непријатељских и колонизацију сопствених територија. Угарски владари су не само организовано преводили становништво, него су настојали да привуку и оне који су сами прелазили на њихову територију. Српских пребега било је из свих друштвених слојева: од припадника деспотске породице Бранковић и угледног старог племства (Јакшићи, Милош Белружевић), бројних ситних српских племића, до грађана и сељака. Српски племићи, али и обични људи ступали су у краљеву војну службу, за шта су добијали поседе или су као војници и припадници речне флотиле (шајкаши) ратовали за плату.⁴⁰ Нападима османских акинција на просторе Баната и других крајева Угарске, које су неколико деценија успешно предводили истакнути турски крајишник Али-бег Михалоглу и други команданти, супротстављали су се краљевски одреди у којима су значајну улогу имали и српски ратници, предвођени деспотом Вуком Гргуревићем и члановима породице Јакшић.⁴¹

Османске нападе пратиле су угарске одмазде на турске пограничне територије, од којих су за демографске и етничке промене у Банату најважнији походи из 1480. и 1481. године. Током продора краљевих војска у северну Србију и Босну 1480., у Угарску је пресељено бројно српско становништво (наводно чак 60.000 људи). Наредне јесени, војска, коју је поново предводио капетан Доњих крајева Павле Кињижи, прорла је до Крушевца, одводећи у Угарску око 50.000 људи. Српски пребези стигли су у Темишвар, одакле су се разишли по слабо насељеном Банату и Поморију.⁴² Кињижи је са војском прешао у Србију и 1494. године, када је поново повео локално српско становништво са собом у Темишвар.

³⁸ О. Зиројевић, *Смедеревски санџакбег Али-бег Михалоглу*, ЗМСИ 3 (1971) 9–27; иста, *Турско војно уређење у Србији (1459–1683)*, Београд 1974, 65–87; А. Крстић, *Банат у средњем веку*, 83–84; T. Pálósfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 199–277.

³⁹ I. Nagy – A. Nyáry, *Magyar diplomaciazai emlékek Mátyás király korából (1458–1490)*, I, Budapest 1875, 112; *Историја српског народа*, II, 431 (С. Ђирковић).

⁴⁰ Ј. Калић-Мијушковић, *Београду средњем веку*, Београд 1967, 198–199, 208–210, 224–226; иста, *Дунав у ратовима XV века*, у: *Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове*, Београд 1983, 120–126; *Историја српског народа*, II, 386–387, 431–435, 451–452, 458–460 (С. Ђирковић); исти, *Сеобе српског народа у Краљевину Угарску*, 43–46; Д. Динић-Кнежевић, *Словенски живаљ*, 30–32; А. Крстић, *Банат у средњем веку*, 83–84; idem, “Which Realm Will You Opt for?”, 135–138.

⁴¹ *Историја српског народа*, II, 384–388 (С. Ђирковић); М. Спремић, *Породица Јакшић*, 34–41; А. Крстић, *Банат у средњем веку*, 83–84; idem, “Which Realm Will You Opt for?”, 136–138; T. Pálósfalvi, *From Nicopolis to Mohács*, 35, 226–228, 250–260, 267–277.

⁴² V. Fraknói, *Matyás király levelei*, II, Budapest 1895, 158, 185, 190, 195–197; Ј. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд – Сремски Карловци 1927, 253; Ј. Калић-Мијушковић, *Београду средњем веку*, 198–199; М. Спремић, *Српски деспоти у Срему*, у: *Срем кроз векове: слојеви култура Фрушке горе и Срема*, зборник радова, ур. М. Матицки, Београд – Беочин 2007, 52; М. Ivanović – N. Isailović, *The Danube in Serbian-Hungarian relations in the 14th and 15th centuries*, Tibiscum 5 (2015) 386–387. С. Ђирковић је указао да су ови бројеви свакако претерани, упоређујући их са подацима османских дефтера о насељености северне Србије, ур. *Историја српског народа*, II, 386–387.

Срби преведени преко Дунава насељени су, као и раније, на угарској територији.⁴³ За време ових похода из северне Србије у јужну Угарску, па тако и на просторе Баната, прешли су, поред мноштва сељака, и бројни ратници, припадници старог племства и новог старешинског слоја ангажованог у османској војној служби. Најистакнутији од њих био је свакако војвода Милош Белмужевић, који је још 1477. године био турски спахија у Јагодини, а у Угарску је прешао током Кињиџијевих кампања 1480. или 1481. године.⁴⁴ О ситним српским племићима у Банату из времена Матије Корвина сведоче још неки документи. На пример, краљ Матија је наградио војне заслуге дворског витеза Николе Пројке и његовог брата Рајка дарујући им пустару Јенову код Темишвара у фебруару 1487. године. Из документа о увођењу браће Пројка у даровани посед сазнаје се да је краљев представник у том правном чину био извесни Марко Станиша од Варадије, док су Рајко и Никола Љубић од Шипсова били међу присутним суседима и сумеђицима.⁴⁵ У Шипсову код Темишвара посед су од краља добили и извесни Дујо и његов брат Станко. Павле Кињижи је Дуја послao „у Турску“ у обавештајну мисију, из које се овај изгледа није вратио, што сазнајемо из једне парнице међу синовима поменуте браће из 1523. године.⁴⁶

На подручју Баната Срби су у другој половини 15. столећа били углавном груписани уз Дунав, у близини границе, или дуж Мориша, где су се налазили значајни делови поседа Јакшића и Белмужевића. Међутим, бројних Срба сељака било је и на поседима угарских племића. Тако је, на пример, према једној тужби из 1500. године, до скора непримећеној у историографији, племић Лаврентије Орсаг од Гута заједно са стотинак својих кметова из неколико села у Арадској жупанији заробио тројицу кметова племића Фрање Нађлучија из Задорлаке. Један од тројице заробљених звао се Радич Витко, док су међу нападачима, поред кметова Мађара и Влаха, били и Бака Јовановић, Радетко, Димитрије Ђуро, Никола и Богдан Турчић, Димитрије Рахојевић, Рајан, Марко Бучин, Никола Гебјановић, Мија Станковић, Павле Чударић, Јован и Радич Касај, Степан Радојевић, Микола Чарапић, Георгије Ројкић, „Стари“ Степан Војновић, Ђурило, Радош, Лацко Рац, Јован Рац, Јован Велић, Козма Турчин, Тома Ратар, као и известан број лица са календарским именима и надимцима који би, зависно од транскрипције, такође могли бити Срби.⁴⁷

И током последњег угарско-турског рата који је започео у 15. веку, јужни Банат је имао своју војну улогу. Године 1502. угарска војска, у којој су били браћа Јакшићи и Радич Божић, приликом преласка на турску територију јужно од Дунава превела је бројно хришћанско становништво у Угарску, које је насељено на простору Баната, између Темишвара и Београда.⁴⁸ Поред ових масовних и принудних сеоба,

⁴³ A. Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades*, Lipsiae 1771, 731–732; Ј. Калић-Мијушковић, *Београду средњем веку*, 209–210; О. Зиројевић, *Смедеревски санџакбег*, 22–23; *Историја српског народа*, II, 451–452 (С. Ђирковић); А. Крстић, *Банат у средњем веку*, 84.

⁴⁴ А. Крстић, *Нови подаци о војводи Милошу Белмужевићу и његовој породици*, Иницијал 1 (2013) 167–170; А. Krstić – А. Magina, *The Belmužević family: the fate of a noble family in South East Europe during the turbulent period of the Ottoman conquest (the 15th and the first half of the 16th centuries)*, *Revue des études sud-est européennes* LIX (2021) 110–113.

⁴⁵ Марко Станиша је био активан и 1504, а у једном документу из 1507. године помињу се чланови исте породице, Андрија и Петар Станиша од Варадије: Co. Feneşan, *Diplomatarium Banaticum*, I, Cluj-Napoca 2016, 196–197, 244–245; А. Magina, *Acta et Documenta partes Regni Hungariae inferiores concernentia 1500–1552. Acte și Documente privitoare la părțile de jos ale Regatului Ungar 1500–1552*, Cluj-Napoca 2020, 42–43; cf. А. Krstić, “Which Realm Will You Opt For?”, 155, n. 97.

⁴⁶ А. Magina, *Acta et Documenta*, 116–122.

⁴⁷ А. Magina, *Acta et Documenta*, 28–30.

⁴⁸ Marino Sanuto *Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai* II, ed. G. Wenzel, Magyar Történelmi tár 24 (1877) 22–23; N. Istvánffy, *Regni Hungarici historia*, Coloniae Agrippinae 1685, 32; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 44–45; Ј. Калић-Мијушковић, *Београду средњем*

непрекидно је текао и један мање приметан процес појединачног преласка српског становништва на територију Угарске. Међутим, ни стална насељавања Срба на подручју Баната нису могла да надокнаде демографске губитке изазване османским пустошењима. Тако је, на пример, властелинству Чери, на простору између Темишвара и Лугоша, у време краља Жигмунда припадало седамдесетак мањих села, насељених мађарским и румунским становништвом, али је 1507. године три четвртине њих било ненасељено услед „готово непрекидних напада Турака“, како се каже у једном документу.⁴⁹

Током наредних деценија, већински српски удео у популацији на простору данашњег јужног Баната постајао је све изразитији, а и на другим банатским подручјима српског живља било је све више. Недавно публикована збирка докумената из румунских архива о Банату у првој половини 16. века, коју је приредио румунски историчар Адријан Мађина, доноси бројне до сада необјављене изворе. Они садрже мноштво нових података о Србима, како племићима и ратницима, тако и кметовима на подручју данашњег Баната. Велики број ових личности и породица до сада није уопште био познат нашој историографији. Илустрације ради, поменућемо само једну парницу око поседа вођену међу сродницима, српским племићима из Шипсова код Темишвара 1523. године. У спору Ладислава и Јована, синова Дуја, против њихове браће од стрица Радичка и Михаила, синова Станка, сведочило је више суседа и сумеђника из редова племића и обичних људи. Међу њима су били војвода Јован из Шашвара, Војчин из Темишвара, Катарина, супруга Радована од Рацбешенове, Радич Поповић, Рајчин из Шашвара и Радиша Иловчевић из истог места, Раја Лазаревић из Велике Ђармате, Ђорђе Рогачевић, Угљеша Лазаревић и Ђорђе син Радована из Јенове, затим Радиша из Кера, Радич, Мачкат и Марко Недељковић из Извина, Раја из Евке, Рајко Рахојчић и Радивој из Кера, те Добра, удовица Рајка Хобића из Шипсова.⁵⁰

После Мохачке битке 1526. године Османлије су заузеле Срем, а Угарска је била подељена између два краља, Фердинанда I Хабзбуршког и Јована Запоље. У хаотичним годинама које су уследиле, испуњеним борбама између Фердинанда и Запоље, Срби су добили значајну улогу у Угарској краљевини. Покрет Јована Ненада се 1526. и 1527. године брзо ширио из Поморија преко Баната све до Дунава, а после убиства самозваног цара већина Срба на банатским просторима прешла је, чини се, у Запољин табор.⁵¹

У време припрема за поход на Будим после смрти Јована Запоље 1541. године састављен је један османски документ који описује стање у Угарској. У њему се наводи да је подручје данашњег Баната „прави српски вилајет“, уточиште за бегунце из Смедеревског и Сремског санџака, са кога „неверници“ стално упадају на османску територију преко Тисе и Дунава. Због тога се препоручује освајање

веку, 226; *Историја српског народа*, II, 460 (С. Ђирковић) А. Крстић, *Банат у средњем веку*, 84–85.

⁴⁹ Magyar nemzeti levéltar országos levéltara, Budapest, *Diplomatikai levéltar* (DL) 72186; P. Engel, *A Temesvári és Moldovai szandzsák törökkorai települései (1554–1579)*, Szeged 1996, 7; А. Крстић, *Банат у средњем веку*, 85; А. Magina, *Estate and Fort of Chery in the Middle Ages*, in: *Interethnic Relations in Transylvania. Militaria Mediaevalia in Central and South Eastern Europe*, ed. Z. K. Pinter, A. Nitoi, Sibiu 2015, 65.

⁵⁰ А. Magina, *Acta et Documenta*, 116–122. ,

⁵¹ Б. Стојковски, *Цар Јован Ненад: живот, дело и наслеђе Црног Човека*, 43–150. За дешавања на простору данашњег Баната, од старије литературе видети такође: А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 65–82; Д. Поповић, *Војводина у турско доба*, 189–201; *Историја српског народа*, II, 479–487 (С. Ђирковић).

банатских крајева.⁵² Други извори тога времена такође бележе да се од Липове и Темишвара до Дунава простире „Рашка“.⁵³

Банат је током наредне деценије остао под влашћу Запољине удовице, односно намесништва које је управљало у име њеног малолетног сина. Настојање хабзбуршког двора да стави Ердэљ под своју контролу и сукоби у намесништву међу надбискупом Ђорђем Утјешеновићем Мартинуцијем и Петром Петровићем довели су до османског освајања Баната 1551/1552. године.⁵⁴ О Србима у Банату и њиховом војничком значају у Запољиној држави, а нарочито у овом периоду, када се на српске ратнике у великој мери ослањао њихов земљак Петар Петровић, доста је писано у историографији. Овде првенствено треба поменути велики допринос Алексе Ивића и, у новије време, Ненада Лемајића. Захваљујући тим истраживањима осветљене су личности и каријере неких од најзначајнијих Срба на простору Баната и Поморија у раздобљу између 1526. и 1552. године, попут Радича Божића, Николе Цреповића, Стефана Балентића, Петра и Димитрија Овчаревића и других.⁵⁵ Такође је доста писано о значајној улози Срба у догађајима пре и током освајања Баната, када су се у јесен 1551. године српски ратници ангажовани у угарској војној служби окренули Турцима и румелијском беглербегу Мехмед-паши Соколовићу, нездовољни третманом од стране новог Фердинандовог намесника, кардинала Утјешеновића.⁵⁶ Како показују два недавно објављена и код нас до сада непозната документа, краљ Фердинанд није успео да задржи Србе у Банату на својој страни ни потврдама свих привилегија и права српских племића, заједница и читавог српског народа који живи „око темишварске тврђаве и у оним крајевима“, издатим у Бечу 19. јула и 31. августа 1551. године.⁵⁷

Под османском влашћу настављено је насељавање Срба из Смедеревског, Крушевачког, Зворничког и Видинског санџака у Темишварски ејалет. Резултат таквих етничких кретања био је да су Срби крајем седме деценије 16. века у средњем и јужном делу данашњег српског Баната чинили скоро 90% становништва.⁵⁸ Османски пописи Темишварског и Чанадског санџака из друге половине 16. века веома су значајни не само за сагледавање етничке, демографске, црквене и

⁵² P. Fodor, *Ottoman Policy towards Hungary 1520–1541*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae XLV, 2–3 (1991) 315–316, 321; О. Крешић, *Петровићев санџак*, Историјски часопис 61 (2012) 131.

⁵³ Д. Поповић, *Срби у Банату*, 32. На географској карти Угарске Волфганга Лацијуса из 1556. године, на простору између Вршачких планина и Дунава, унет је натпис *Ratzenland/Rasciani*, који сведочи о доминантном српском присуству на простору јужног Баната половином XVI столећа: Wolfgang Lazijs, *Karte des Königreichs Ungarn 1556. Regni Hungariae Descriptio Vera*, Vienne 1556. Овакви натписи појављиваће се потом на још неколико карата из друге половине 16. и из 17. века, видети: А. Крстић, *Историја једне картографске заблуде – Еришомљо (Вршац) на старим географским картама*, Историјски часопис 69 (2020) 163 и даље.

⁵⁴ Cr. Feneşan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, Bucharest 1997, 40–41, passim; A. E. Dörner, *Transylvania between Stability and Crisis (1457–1541)*, in: *The History of Transylvania*, I, ed. I. A. Pop, Cluj-Napoca 2005, 301–303; A. Papo, G. Nemeth Papo, *Frate Giorgio Martinuzzi. Cardinale, soldato e statista dalmata agli albori del Principato di Transilvania*, Roma 2017, 111–190.

⁵⁵ А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 83–177; Н. Лемајић, *Српска елита*, 91–99; исти, *Српско становништво Баната и Поморија*, 12–19; S. Iașin, *Familii nobiliare sârbești din Banat*, 194–201.

⁵⁶ А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 164–166, 411–412; Б. Ђурђев, *Прва година ратовања Мехмеда Соколовића у Банату и прва опсада Темишвара*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду 7, 1–3 (1934) 64–79; *Историја српског народа*, III–1, ур. Р. Самарџић, Београд 1993, 176–187 (Р. Самарџић); A. Papo, G. Nemeth Papo, *Frate Giorgio Martinuzzi*, 204–216.

⁵⁷ Co. Feneşan, *Diplomatarium Banaticum*, I, 339–342.

⁵⁸ А. Пача, *Срби и Мађари у Чанадском санџаку*, 87–103.

привредне слике, као и мреже насеља на подручју Баната у наведеном периоду, већ допуњују наша сазнања и о стању на том простору непосредно пре турског освајања. Због ограничног простора, овде ћемо као пример узети само Шемличку, тј. Вршачку нахију Темишварског санџака, која до скоро није била предмет детаљнијег научног интересовања. Топонимија и антропонимија забележене у попису Темишварског санџака из 1554. године показују да је на простору југозападног, равничарског Баната, па тако и у вршачком крају у то време преовлађивало српско становништво. Срби су били једино или убедљиво најбројније становништво у већини од 32 насеља у околини вароши Шемлик, тј. Вршац, док је у три села становништво било мешовито (српско и румунско, уз нешто Мађара). У два села, сада на подручју Румуније (Варадија и Вран) живели Румуни, уз један број Мађара.⁵⁹ Упадљиво је да су управо та насеља била највећа у вршачком крају. То показује да насељавање српског становништва у јужном Банату, у деценијама које су претходиле првом османском попису, још увек није могло у довољној мери надоместити негативне демографске ефекте изазване бежањем старе популације, о чему је у претходном излагању већ било речи. Скоро читаво хришћанско становништво Вршца у то време било је српско. У дефтер је убележена 101 особа, од тога 88 старешина домаћинства и 13 неожењених мушких сродника. Само тројица имају мађарска имена.⁶⁰

Појединци са ознаком „доселац“ не срећу се само у мешовитим, већ и у чисто српским селима, што показује да је већина Срба била присутна на посматраном подручју већ неко време пре пописа из 1554. године. „Доселци“ су свакако они људи који су се у тим селима насељили у скорије време, за разлику од већине тамошњих житеља. Проучавајући антропонимију османских дефтера са подручја Баната и српских крајева јужно од Саве и Дунава из друге половине 15. и из 16. века, Срђан Катић је дошао до закључка да раширене употребе презимена која се завршавају на „-ић“ указује на старину српског становништва у Банату, односно на њихово присуство још од времена Угарске краљевине. Наиме, Срби који су током друге половине 16. столећа стизали из јужних српских крајева користили су уместо презимена име оца, занимање, надимак изведен од места порекла или неке физичке карактеристике, сталешку или етничку припадност.⁶¹ У османској војној служби у Шемлику (Вршцу) су, поред двојице хришћанских спахија Срба, била и петнаесторица српских хусара 1554. године. Одређен број српских хусара живео је и у околним насељима. Хусари у Банату, који су били у угарској служби „у време краља Јануша и Петровића“, према одредбама османских кануна ослобођени су пореза и других дажбина. Зауврат, били су дужни да у време мира хватају хајдуке и скупљају порезе, а за време рата да иду у поход у санџакбеговој војсци. Према кануну за Темишварски санџак из 1554. године, свака нахија имала је кнеза, а свако село примићура. Они су били задужени за скупљање пореза, чување села и путева од хајдука и насељавање запустелих насеља. Такође, морали су да учествују и у војним походима.⁶²

Значајно присуство Срба у османској војној служби на просторима Баната имало је велику улогу током Банатског устанка 1594. године. Устанак је избио када је после почетних успеха хабзбуршких снага против Турака у првој фази „Дугог рата“ (1591–1606) ослобађање од османске власти на тренутак изгледало могуће.

⁵⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul (= BOA), *Tapu tahrir defterleri* (= TD) no. 290, 320–370; А. Крстић, *Између брега и рима*, 137–143.

⁶⁰ BOA, TD 290, 368–369; А. Крстић, *Између брега и рима*, 144–145.

⁶¹ С. Катић, *Кнежевачко Потисје*, 153.

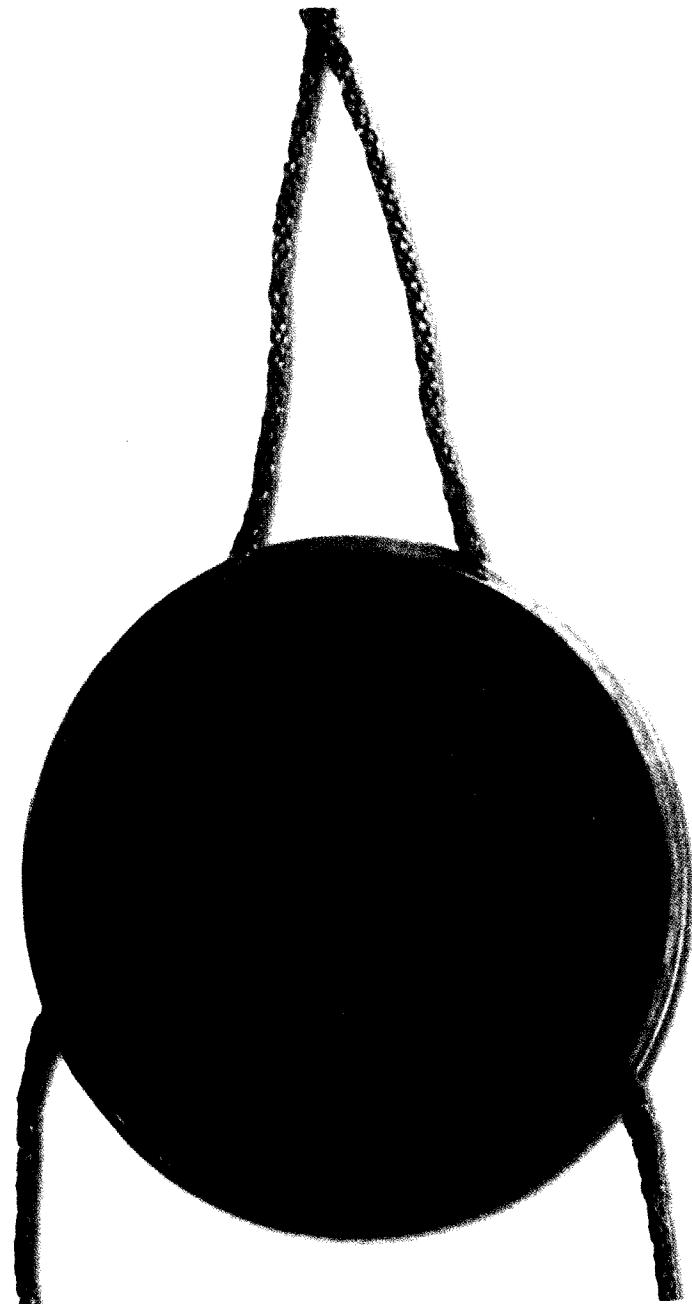
⁶² А. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VII, İstanbul 1994, 134–135; *Историја народа Југославије*, II, 184 (Б. Ђурђев, А. Лебл); С. Катић, *Кнежевачко Потисје*, 146; А. Крстић, *Између брега и рима*, 147.

Незадовољне хришћанске спахије и припадници градских посада, као и кнезови и друге народне старешине у Банату, одметнули су се од Турака, и наилазећи на подршку одређених војних структура у Кнежевини Ердебљ, створили су чете и одреде који започињу војне акције против дотадашњих господара. За прерастање хајдучије у устанак са далекосежним политичким циљевима вероватно је најзаслужније било свештенство предвођено вршачким владиком Теодором Тиводоровићем. Зато је и Вршац постао једно од главних упоришта устаника, иако су војне акције вођене на широком простору од Јенопоља и Вилагошвара до Панчева и Молдове на Дунаву. Устаници су тражили војну помоћ од Аустријанаца, а устаничке војје на челу с владиком Теодором су у „име свих спахија, кнезова и свог Српства и хришћанства“ нудиле српски престо ердебљском кнезу Жигмунду Баторију. Међутим, оставши без директне и ефективне војне помоћи и с хабзбуршке и с ердебљске стране, устаници нису могли да се одупру великој турској офанзиви у лето 1594. године. Иако је устанак у Банату крваво угашен, Срби су и наредних година активно учествовали у антитурским борбама.⁶³ Ипак, и након окончања Дугог рата 1606. године у вршачком гарнизону, као и у неким другим утврђењима на простору османске Паноније, Срби су присутни у великом броју, нарочито међу мартолосима и коњаницима.⁶⁴ То речито говори о значају које је српски народ тада имао на подручју Баната.

На крају, треба рећи да могућности за изучавање српских миграција и прошлости Срба на подручју Баната у 15. и 16. веку ни издалека нису исцрпљене. Пред будућим истраживачима остаје још доста неистражене архивске грађе, првенствено оне која се чува у архивима у Румунији и Мађарској. Такође, потребно је систематски приступити проучавању и публиковању дефтера и других османских извора, будући да су таква истраживања, када је простор Баната у питању, још увек у раној фази.

⁶³ Ј. Томић, *О устанку Срба у Банату 1594. године с нарочитим погледом на савремене прилике у суседним земљама*, Београд 1899; А. Ивић, *Историја Срба у Војводини*, 196–206; *Историја српског народа*, III/1, 226–247 (Р. Самарџић); С. Ђирковић, *Устанак банатских Срба*, 239–245; С. Катић, *Кнегжевачко Потисје*, 173–180.

⁶⁴ То се види из више османских пописа, насталих у периоду између 1607. и 1634. године: К. Hegyi, *A török hódoltság várai és várkatonasága*, III, Budapest 2007, 1371–1376.

**РАДОВИ СА НАУЧНОГ СКУПА “ИСТОРИЈА СРПСКИХ
МИГРАЦИЈА У БАНАТУ ОД 15. ДО 18. ВЕКА ОДРЖАНОГ У
КИКИНДИ ДЕЦЕМБРА 2021.**

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ КИКИНДА

**БИБЛИОТЕКА
ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА**

Сигн. _____

Изл.бр. 20086

ATTENDITE

ГЛАСНИК ИСТОРИЈСКОГ АРХИВА

18

КИКИНДА, 2022.